

Uczestnicy postępowania karnego (cz. II)

- oskarżony i obrońca, pełnomocnicy,
- pozostali broniący się (art. 91a-91b KPK),
 - przedstawiciel społeczny

Strona bierna postępowania karnego

Postępowanie przygotowawcze – podejrzany

Postępowanie sądowe – oskarżony

Ponadto w postępowaniu karnym występują podmioty, które mają prawo bronić się przed negatywnymi skutkami skazania oskarżonego za czyn związany z aktywnością tych podmiotów. W doktrynie przyznaje się im niekiedy status *quasi* strony. Są to:

- 1) podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści majątkowej (art. 91a KPK),
- 2) właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem (art. 91b KPK).

Ani podejrzany, ani - tym bardziej - oskarżony nie występuje w danym postępowaniu karnym od samego początku. Podejrzany występuje dopiero na pewnym etapie toczącego się postępowania przygotowawczego, kiedy zostaje mu przedstawiony zarzut popełnienia przestępstwa, co zarazem powoduje przekształcenie tej fazy postępowania z fazy *in rem* w fazę *in personam*. Odtąd postępowanie toczy się przeciwko niemu.

Uzyskanie statusu podejrzanego/oskarżonego - regulacja kodeksowa

Art. 71 KPK :

§ 1. Za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego.

§ 2. Za oskarżonego uważa się osobę, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu, a także osobę, co do której prokurator złożył wniosek wskazany w art. 335 § 1 lub wniosek o warunkowe umorzenie postępowania.

§ 3. Jeżeli kodeks niniejszy używa w znaczeniu ogólnym określenia „oskarżony”, odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego.

Uzyskanie statusu podejrzanego – przesłanki

Ażeby uznać, że dana osoba uzyskała status podejrzanego, konieczne jest spełnienie trzech warunków:

- 1) sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów,
- 2) niezwłoczne ogłoszenie tego postanowienia,
- 3) przystąpienie do przesłuchanie podejrzanego.

Warunki te nie muszą być spełnione tylko wówczas, gdy przesłuchanie podejrzanego nie jest możliwe z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju. W tych wypadkach do uzyskania statusu podejrzanego wystarczy sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów.

Pomiędzy terminami „wydanie” postanowienia z art. 71 § 1 KPK a „sporządzenie” postanowienia z art. 313 § 1 KPK zachodzi istotna różnica (...) Dla przyjęcia, że nastąpiło przekształcenie postępowania z fazy in rem w fazę in personam, niezbędna jest spełnienie 3 warunków: sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, jego niezwłoczne ogłoszenie i przesłuchanie podejrzanego, chyba że zachodzą okoliczności z art. 313 § 1 KPK in fine.

Wyrok SN z 24 czerwca 2013 r., V KK 453/12

Uzyskanie statusu oskarżonego – przesłanki

Znacznie bardziej klarowne jest uzyskanie statusu oskarżonego w postępowaniu karnym, które następuje z chwilą wniesienia do sądu odpowiedniej skargi – w szczególności aktu oskarżenia.

W postępowaniu z oskarżenia publicznego jest to akt oskarżenia wnoszony przez oskarżyciela publicznego albo subsydiarny akt oskarżenia wnoszony przez oskarżyciela posiłkowego.

Zamiast aktu oskarżenia w sprawach z oskarżenia publicznego jedynie oskarżyciel publiczny może złożyć w sądzie wniosek o skazanie oskarżonego na posiedzeniu (art. 335 § 1 KPK) lub wniosek o warunkowe umorzenie postępowania karnego – te wnioski zastępują akt oskarżenia i też powodują nabycie przez podejrzanego statusu oskarżonego.

W postępowaniu z oskarżenia prywatnego uzyskanie statusu oskarżonego następuje z chwilą wniesienia do sądu aktu oskarżenia przez oskarżyciela prywatnego.

Prawa i obowiązki podejrzanego/oskarżonego

Ani prawa lub obowiązki podejrzanego, ani prawa lub obowiązki oskarżonego nie zostały skatalogowane w jednym artykule KPK, lecz są „rozrzucone” po wielu przepisach tej ustawy.

Niektóre prawa oskarżonego:

- 1) do pomocy obrońcy,
- 2) do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza,
- 3) do porozumiewania się z obrońcą podczas nieobecności innych osób lub korespondencyjnie,
- 4) do składania wyjaśnień, odmowy ich składania, odmowy udzieleni odpowiedzi na pytania.

Niektóre obowiązki oskarżonego:

- 1) poddania się oględzinom i badaniom,
- 2) pobrania śladów biologicznych,
- 3) stawienia się na wezwanie,
- 4) zawiadamianie o zmianie miejsca pobytu.

Osoba podejrzana

Jeżeli organ postępowania karnego podejrzewa o popełnienie czynu zabronionego jakąś osobę, ale jeszcze nie postawił jej zarzutu popełnienia przestępstwa, a więc w świetle art. 71 § 1 KPK, nie jest ona jeszcze podejrzana, to ustawodawca – aby chronić jej prawa – przydaje jej status osoby podejrzanej (zob. np. art. 244 KPK). Osoba podejrzana nie jest jednak podejrzanym (nie wolno tego mylić) i nie korzysta z praw przysługujących podejrzanemu, lecz tylko z takich praw, jakie wprost przyznaje jej ustawodawca (np. prawo do pomocy pełnomocnika, która to pomoc jest objęta tajemnicą równą tajemnicy obrońcy). Osoba podejrzana nie ma statusu strony biernej postępowania.

Osoba w stosunku do której nie wydano postanowienia o przedstawieniu zarzutów, ani nie przesłuchano jej w charakterze podejrzanego po uprzednim poinformowaniu o treści zarzutu może być jedynie tzw. osobą podejrzaną, niekorzystającą z uprawnień, jakie przysługują podejrzanemu.

Postanowienie SN z 2 lipca 2003 r., II KK 268/02

**Naczelne zasady procesu karnego
- bezpośrednio związane z bierną stroną procesu:**

- 1) zasada domniemania niewinności,
- 2) zasada prawa do obrony,
- 3) zasada *in dubio pro reo*.

Naczelne zasady procesu karnego

- zasada domniemanie niewinności - art. 5 § 1 KPK

Domniemanie niewinności – domniemanie prawne wzruszalne.

Najważniejsze następstwa tej zasady:

- stwierdzenie winy może nastąpić tylko w wyroku sądu,
- zanim nie uprawomocni się wyrok skazujący organy procesowe mają obowiązek traktować oskarżonego jak osobę niewinną,
- zakaz publikowania danych i wizerunku podejrzanego/oskarżonego bez zgody prokuratora/sądu,
- Możliwość poniesienia odpowiedzialności karnej za znieśławienie (art. 212 KK) w razie rozpowszechniania informacji o popełnieniu przestępstwa przez osobę, która nie została skazana prawomocnym wyrokiem sądu.

Naczelne zasady procesu karnego - zasada prawa do obrony - art. 6 KPK

Prawo do obrony jest zagwarantowane w Konstytucji.

Prawo do obrony obejmuje dwa zasadnicze aspekty:

- 1) **materialny** – możliwość samodzielnego odpierania zarzutów, np. przez składanie wyjaśnień, oświadczeń procesowych, wniosków dowodowych itd.,
- 2) **procesowy** – prawo do korzystania z pomocy profesjonalnego obrońcy; również wyznaczonego z urzędu, jeżeli podejrzany lub oskarżony nie ma środków na samodzielne jego ustanowienie.

Prawo do obrony nie jest prawem bezwzględnym, zaś zasada prawa do obrony nie ma pierwszeństwa przed innymi zasadami procesowymi.

Naczelne zasady procesu karnego **- zasada in dubio pro reo - art. 5 § 2 KPK**

Zasada ta wiąże się bezpośrednio z dowodzeniem w postępowaniu karnym, w którym to oskarżyciel publiczny musi wykazać winę oskarżonemu, który nie ma obowiązku ani odpierania zarzutów, ani przedstawiania dowodów niewinności. Na oskarżycielu publicznym ciąży obowiązek udowodnienia w szczególności tego, że oskarżony popełnił czyn realizujący ustawowe znamiona czynu zabronionego, społecznie szkodliwy w stopniu więcej niż znikomy i zawiniony.

Jeżeli analiza całego ujawnionego na rozprawie głównej materiału dowodowego prowadzi do wniosku, że są niedające się usunąć – w ramach swobodnej oceny dowodów (art. 7 KPK) – wątpliwości, to te wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego (art. 5 § 2 KPK).

Pomocnicy procesowi stron

Obrońców i pełnomocników nazywa się pomocnikami procesowymi stron, gdyż ich umocowanie do podejmowania czynności w toczącym się postępowaniu karnym wynika nie z aktu prawnego o charakterze ogólnym, lecz z oświadczenia reprezentowanego (pełnomocnictwa). Podkreślić jednak należy, że pełnomocnika w procesie karnym może również ustanawiać podmiot inny niż strona (np. osoba podejrzana lub świadek).

Ustanowienie obrońcy lub pełnomocnika w procesie karnym wymaga dania mu pełnomocnictwa do działania w imieniu reprezentowanego (najczęściej danie pełnomocnictwa poprzedza zawarcie umowy cywilnoprawnej).

Niekiedy ustawa wymaga, aby obrońcę lub pełnomocnika ustanowić mocą decyzji sądu (np. zarządzenia sędziego, postanowienia sądu) albo dlatego, że jest to powodowane ochroną ważnych wartości albo dlatego, że uprawniony do ustanowienia obrońcy lub pełnomocnika wykazał, że nie ma na to środków.

Obrońca

Obrońcę może być tylko adwokat lub radca prawny ustanowiony dla podejrzanego lub oskarżonego. Oskarżony może mieć jednocześnie nie więcej niż 3 obrońców.

Ustrój adwokatury reguluje ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (tj. Dz. U. z 2019 r., poz. 1513 ze zm.), zaś ustrój radców prawnych – ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tj. Dz. U. z 2020 r., poz. 75). W tych ustawach wskazano kto i kiedy może wykonywać zawód adwokata i radcy prawnego oraz jak mogą być i przez kogo zastępowani w dokonywanych czynnościach.

Obrońcę może ustanowić samodzielnie podejrzany lub oskarżony, dając mu pełnomocnictwo pisemne lub ustne – zgłaszane do protokołu organu prowadzącego postępowanie karne (art. 83 § 1 KPK).

Obrońcę może ustanowić również inny podmiot uprawniony do tego przez ustawę lub organ sądowy.

Ilekcroć dalej mowa o oskarżonym należy przez to rozumieć również podejrzanego.

Obrońca ustanawiany nie przez oskarżonego, lecz inny podmiot lub organ

I Jeżeli oskarżony jest pozbawiony wolności – obrońcę może ustanowić każda inna osoba, o czym niezwłocznie zawiadamia się oskarżonego.

II Jeżeli oskarżony jest nieletni lub ubezwłasnowolniony – obrońcę może ustanowić przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęcią oskarżony pozostaje.

III Sędzia lub referendarz sądowy sądu właściwego do rozpoznania sprawy albo sąd procedujący na posiedzeniu lub rozprawie głównej wyznacza obrońcę z urzędu, jeżeli:

- 1) oskarżony wykazał, że nie ma środków na ustanowienie obrońcy,
- 2) oskarżony nie ma obrońcy, a ustawa wymaga, aby w danym postępowaniu karnym reprezentował go obrońca (obrona obligatoryjna).

Obrońca dla osoby nie mającej środków na ustanowienie obrońcy z wyboru

Art. 78 KPK

§ 1. Oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Podstawą odmowy wyznaczenia obrońcy z urzędu nie może być skorzystanie przez oskarżonego z nieodpłatnej pomocy prawnej lub nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego, o których mowa w ustawie z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (...).

§ 1a. Przepis § 1 stosuje się odpowiednio, jeżeli oskarżony żąda wyznaczenia obrońcy z urzędu w celu dokonania określonej czynności procesowej.

§ 2. Sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Na postanowienie o cofnięciu wyznaczenia obrońcy przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu tego sądu.

Obrona obligatoryjna w toku całego postępowania karnego

Art. 79 § 1-2 KPK

§ 1. W postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli:

- 1) nie ukończył 18 lat;
- 2) jest głuchy, niemy lub niewidomy;
- 3) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona;
- 4) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

§ 2. Oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę.

Obrona obligatoryjna w toku postępowania przed sądem okręgowym

Art. 80 KPK

Oskarżony musi mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym, jeżeli zarzucono mu zbrodnię. W takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy.

Naturalnie, jeżeli zachodzi okoliczność z art. 79 § 1 lub § 2 KPK – to oskarżony, któremu zarzucono zbrodnię musi mieć obrońcę w całym postępowaniu karnym, nie tylko w postępowaniu przed sądem okręgowym.

Podejmowanie czynności przez obrońcę

Obrońca może podejmować czynności tylko na korzyść oskarżonego. Jeżeli podjęta przez niego czynność jest niekorzystna dla oskarżonego – jest nieskuteczna, zaś organ postępowania karnego powinien rozważyć skorzystanie z instytucji z art. 20 § 1 KPK.

Ustanowienie obrońcy lub wyznaczenie obrońcy z urzędu uprawnia go do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, jeżeli samo pełnomocnictwo nie zawiera ograniczeń.

Ustanowienie obrońcy nie wyłącza możliwości samodzielnego podejmowania czynności przez oskarżonego (składania wniosków dowodowych, wnoszenia pism procesowych itd.).

Jeden obrońca może bronić kilku oskarżonych tylko wówczas, gdy ich interesy nie pozostają w sprzeczności. Stwierdzając sprzeczność sąd wydaje postanowienie, zakreślając oskarżonym termin do ustanowienia innych obrońców. W wypadku obrony z urzędu sąd wyznacza innego obrońcę.

Prawo do obrony jest przede wszystkim uprawnieniem oskarżonego

1. Prawo do obrony jest uprawnieniem oskarżonego i nie można domniemywać, że z takiego prawa oskarżony zawsze chce korzystać i to w ramach zarówno prawa do obrony materialnej jak i formalnej (ustanowienie obrońcy).

2. Nie może powoływać się na naruszenie jego praw ten, kto dobrowolnie sam zrezygnował z ich korzystania. Skoro skazany, nie utrzymywał przez ponad miesiąc czasu kontaktu ze swoim obrońcą (...), a następnie zrezygnował z uczestnictwa w rozprawie odwoławczej, to nie może dowodzić naruszenia swojego prawa do osobistego udziału w rozprawie przed sądem pierwszej instancji i naruszenia prawa do obrony materialnej.

Pełnomocnik

Pełnomocnika może ustanowić :

- 1) strona inna niż podejrzany lub oskarżony (np. pokrzywdzony w postępowaniu przygotowawczym, oskarżyciel posiłkowy lub prywatny, właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem) albo
- 2) osoba niebędąca stroną, jeżeli wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu (osoba podejrzana, świadek itd.).

Podmiot inny niż strona musi wykazać, że udziału pełnomocnika wymaga jego interes procesowy, gdyż sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może odmówić dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika, jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona interesów osoby niebędącej stroną.

Pełnomocnikiem może być adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej RP.

Pełnomocnik – inaczej niż obrońca – może podjąć czynność niekorzystną dla osoby, którą reprezentuje i jego czynność jest wówczas skuteczna.

Pełnomocnik dla osoby nie mającej środków na ustanowienie obrońcy z wyboru

Art. 78 KPK mówiący o tym, że oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, **ma odpowiednie zastosowanie do ustanowienia pełnomocnika.**

Zatem zarówno strona inna niż podejrzany lub oskarżony, jak i inny podmiot, którego interesy w toczącym się postępowaniu tego wymagają, może żądać ustanowienia – na podstawie art. 78 § 1 KPK w zw. z art. 88 § 1 KPK – pełnomocnika z urzędu.

Do pełnomocnika nie mają odpowiedniego zastosowania art. 79-80 KPK (zob. art. 88 § 1 KPK).

Quasi strona bierna procesu karnego – podmiot zobowiązany

Art. 91a KPK

- podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści majątkowej

§ 1. Jeżeli w związku z popełnieniem czynu zabronionego osoba fizyczna, prawna albo jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, uzyskała korzyść majątkową lub świadczenie określone w art. 405-407, art. 410 i art. 412 Kodeksu cywilnego od Skarbu Państwa, jednostki samorządowej, państwowej lub samorządowej jednostki organizacyjnej, podmiotu, dla którego organ samorządu jest organem założycielskim, lub spółki prawa handlowego z większościowym udziałem Skarbu Państwa lub jednostki samorządowej, na wniosek prokuratora sąd, stosując przepisy prawa cywilnego, zobowiązuje tę osobę lub jednostkę do zwrotu korzyści albo jej równowartości uprawnionemu podmiotowi lub orzeka przepadek świadczenia albo jego równowartości na rzecz Skarbu Państwa.

§ 2. Podmiot zobowiązany określony w § 1 jest przesłuchiwany w postępowaniu karnym w charakterze świadka. W przypadku podmiotu innego niż osoba fizyczna przesłuchuje się osobę lub osoby uprawnione do działania w jego imieniu.

(...)

Quasi strona bierna procesu karnego – właściciel przedsiębiorstwa

Art. 91b KPK

„Właścicielowi przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem, o którym mowa w art. 44a § 2 Kodeksu karnego, przysługują prawa strony w zakresie czynności procesowych odnoszących się do tego środka.”

Art. 44a KK:

”§ 1. W razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, sąd może orzec przepadek przedsiębiorstwa stanowiącego własność sprawcy albo jego równowartości, jeżeli przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści.

§ 2. W razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, sąd może orzec przepadek niestanowiącego własności sprawcy przedsiębiorstwa osoby fizycznej albo jego równowartości, jeżeli przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści, a jego właściciel chciał, aby przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści albo, przewidując taką możliwość, na to się godził.

Przedstawiciel społeczny – art. 90 KPK

Art. 90 § 1 KPK

W **postępowaniu sądowym** udział w postępowaniu może zgłosić organizacja społeczna, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka.

Taką organizacją może być związek zawodowy, fundacja lub inna organizacja. Relatywnie często swój udział jako przedstawiciel społeczny zgłasza np. Helsińska Fundacja Praw Człowieka.

Przedstawiciel społeczny nie działa w postępowaniu przygotowawczym.

Przedstawiciel społeczny – udział w postępowaniu

Sąd dopuszcza przedstawiciela organizacji społecznej do występowania w sprawie, jeżeli przynajmniej jedna ze stron wyrazi na to zgodę.

W wypadku braku zgody choćby jednej ze stron na występowanie w sprawie przedstawiciela organizacji społecznej sąd wyłącza tego przedstawiciela od udziału w sprawie, chyba że jego udział leży w interesie wymiaru sprawiedliwości

Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej **może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie** (art. 91 KPK).

Uwaga !

Integralnym elementem samodzielnego nabywania wiedzy na podstawie tej prezentacji jest dogłębna analiza:

- przepisów art. 71-92b KPK,
- ustawy Prawo o adwokaturze i ustawy o radcach prawnych – w zakresie związanym z działaniem adwokatów i radców prawnych w postępowaniu karnym,
- odpowiednich fragmentów podręcznika, w szczególności odpowiedniej części Rozdziału II (str. 126-134 oraz 142-145 i 156-157) i Rozdziału III (str. 199-203) z książki:
H. Paluszkiewicz, K. Dudka, *Postępowanie karne*, Warszawa 2018, wyd. 4,
- orzeczeń załączonych w osobnym pliku do tej prezentacji.